

ŽVILGSNIS Į LIAUDIES DAINININKĄ KAIP LIETUVIŲ FOLKLORISTIKOS OBJEKTĄ

VILMA DAUGIRDAITĖ

Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas

Straipsnio objektas – liaudies dainų pateikėjai.

Darbo tikslas – pasitelkus istorinį, aprašomąjį, interpretacinį metodus, trumpai priminti liaudies dainininko, kaip pateikėjo, statuso įsitvirtinimą dainų rinkimo istorijoje, panagrinėti ryškesnes lietuvių folkloristikoje formuojamo liaudies dainininko paveiklo tendencijas, o kartu žvilgtelėti į galimas tyrinėjimų perspektyvas.

Peržiūrėjus XIX–XX a. lietuvių liaudies dainų leidinius, straipsnius, apybraižas ir mokslinius darbus apie liaudies dainininkus, galima apibendrinti, kad domėjimasis jais dainų rinkimo istorijoje vis kito, kaip kito ir pati tautosaka bei jos reikšmė bendruomenės gyvenime: nuo atsiktinių duomenų apie dainų pateikėjus ir liaudies dainininko, kaip pateikėjo, statuso formavimo pirmųjų žingsnių XIX šimtetyje iki atskiriems pateikėjams skirtų publikacijų ir apibendrinto liaudies dainininko paveiklo kūrimo užuomazgų XX a. Mūsų dienomis liaudies dainininko, kaip ir apskritai pateikėjo, tema lyg ir neaktualizuojama. Ėmusis jos laukia bendresnio pobūdžio tyrinėjimai.

Ž o d ž i a i r a k t a i : asmenybė, biografija, daina, dainų atlikimas, liaudies dainininkas, metrika, pateikėjas, pateikėjo statusas, repertuaras.

Dėmesys pateikėjui lietuvių liaudies dainų rinkimo istorijoje

Kaupiant dainų ir pasakų lobius, tyrinėtojų dėmesys kryo, krypsta ir, reikia tikėtis, vis labiau kryps į pateikėjus. Savaip įdomūs jie buvo praeityje, kitaip įdomūs šiandien, galbūt dar kitoniškai įdomūs bus ateityje. Tačiau visada gražūs – gražūs savo nugyventais gyvenimais, savo dainomis, pasakomis, sodriais pasakymais.

Lietuvių folkloro tyrinėtojų ir užrašinėtojų darbuose dėmesio atskiriems pateikėjams netrūko, ypač dainininkams, prie kurių šiame straipsnyje ir bus stabtelėta. Pasklaidžius šaltinius, matyti, kad jau pirmųjų dainų užrašinėtojų dėmesį patraukė ne tik lietuvių dainos ar pats dainavimas, bet ir dainininkai. Tačiau lietuvių liaudies dainų leidiniuose, pasirodžiusiuose XIX a. pirmojoje pusėje, žinių apie pateikėjus dar nerasime, apskritai tuo laikotarpiu tautosakos kūrinių užrašymo metodo klausimai plačiau nebuvo keliami. Galima kalbėti tik apie atskiras juose

vikas Rėza*: jis mini Reginą Bendikaitę ir Anę Liliškaitę¹. Augusto Schleicherio rinkinyje prie kelių dainų randame paminėtą Urte Margematėnę².

Pateikėjo statusas lietuvių liaudies dainų rinkimo istorijoje įteisintas XIX a. antroje pusėje brolių Antano ir Jono Juškų rinkiniuose^{**}: „Lietuviškų svotbinių dainų“ pratarinėje išvardijama daugiau kaip šimtas dainininkių (jų pavardes pateikiant ir prie kiekvienos dainos), nurodoma jų gyvenamoji vieta bei amžius (beje, įdomus buvęs pastarojo fiksavimas: apvalinama penkerių metų intervalu)³. Pratarinėje, parašytoje J. Juškos, pateikiamos ir kelios bendros dainininkes apibūdinančios pastabos apie jų socialinę padėtį, tautybę, išsilavinimą: „Visos dainininkės ir dainininkai, kurių pavardės yra minimos šiose svotbinėse dainose, yra prastos ūkininkės, nuo ryto ligi vakaro triūsiančios apie savo ūkio darbus, užaugintos savo motušių, tikrų lietuvių, nemokančių nė vienos svetimos kalbos ir temokančių tik vieną savo prigimtą lietuvių kalbą. Skaityti knygą ne visos temoka, o rašyti – nė viena nerašo“⁴. Raginimas fiksuoti tokio pobūdžio informaciją apie pateikėjus atsispindi ir vėliau rengtose įvairiose tautosakos rinkimo programose. „Kun. Juška parodė, kaip reikia rinkti dainas“, – rašė Mykolas Biržiška⁵, tačiau ir toliau, tiek XIX a. pabaigoje, tiek XX a. pradžioje, ne visada buvo sekama šiuo pavyzdžiu. Duomenys apie pateikėjus buvę gana įvairūs (dažnai, nurodžius tik užrašymo vietą, pateikėjas apskritai neminimas, kartais pridėdama jo pavardę, rečiau ir amžius), skyrėsi jie netgi viename leidinyje⁶.

Žinių apie pateikėjus fiksavimo principai išryškėjo XX a. pradžioje, pradėjus sistemingai rinkti tautosaką. Pirmiausia minėtina Lietuvių mokslo draugija, kuri rūpinosi ir tautosakos rinkimu, parengė „Trumpą folklorio dalykams rinkti programą“ (1910)⁷. Draugijos narių apie tautosakos, daugiausia dainų, rinkimą rašyta ir spaudoje. Kokius duomenis apie pateikėjus reikėtų užrašyti, rinkėjams patarė ne viena vėliau išėjusi programa ar instrukcija: „Lietuvių tautotyros žinių ir senienų rinkimo programa“⁸, Tautosakos komisijos parengta „Tautosakos rinkimo programa“⁹, Komisijos tautos melodijoms rinkti ir tvarkyti išleistos „Instrukcijos tautos melodijoms rinkti“¹⁰. Lietuvių tautosakos archyvas, pradėjęs veikti 1935 m., taip pat išleido metodinę priemonę tautosakos rinkimo klausimais – „Tautosakos rinkėjo vadovą“ (1936), kuriame akcentuojamas metrikos duomenų pilnumas: „Kiekvienas, kad ir mažiausias, tautosakos užrašymas turi turėti tikslų kilmės vietos nurodymą, t. y., kur, iš ko ir kada užrašyta“. Raginama, kiek galima daugiau biografinių žinių užrašyti apie gerus pateikėjus. Šiuo atveju į mokslinių interesų akiratį turėjo patekti tokie duomenys: „amžius, užsiėmimas, ar moka skaityti ir rašyti, ar yra keliavęs, buvęs užsieny ir ar moka svetimų kalbų, ar skaito knygas ir laikraščius, apskritai

* Ambraziejus Jonynas nurodo, kad R. Bendikaitė, A. Liliškaitė, E. Mantvilaitė užrašinėjusios dainas L. Rėzai (*Ambraziejus Jonynas*. Liudvikas Rėza tautosakininkas. Vilnius, 1989, p. 29).

** Pažymėtina, kad broliai Juškos į tautosakos rinkimo darbą įsitraukė apie XIX a. vidurį, kai jau keitėsi požiūris į tautosaką ir jos rinkimą bei skelbimą. Kaip pastebėjo Antanas Mockus, Juškų tautosakinei veiklai (tautosakos rinkimo metodikai ir jos publikavimui) įtakos turėjo to meto rusų mokslininkų nustatyti tautosakos rinkimo ir skelbimo principai (*Antanas Mockus*. Broliai Juškos: Lietuvių liaudies dainų rinkėjai ir leidėjai. [Spaudai parengė Stasys Skrodenis]. Vilnius, 2003, p. 206–209).

saugomus LLII Lietuvių tautosakos rankraštyne, matome, kad į programų reikalavimus buvo atsižvelgiama: vienuose rinkiniuose, galima sakyti, jų laikomasi vos ne paradižiui¹², kitur, ypač gimnazistų rinkiniuose, dažnai pažymima ne visa informacija, bet pagrindinius duomenis stengiamasi užrašyti¹³. Žinoma, ne visi tautosakos (ne tik dainų) rinkiniai ir tuo metu, ir daug vėliau sudaryti atsižvelgiant į reikalavimus bei patarimus – nerasime juose, nei kas, nei kada, nei iš ko užrašinėjo.

XX a. pirmojoje pusėje (maždaug nuo antrojo dešimtmečio) pasirodžiusiuose spausdintuose dainų rinkiniuose duomenys apie liaudies dainininkus vis dažniau pateikiami (žinoma, jeigu jie apskritai pateikiami) ne atsitiktiniai ir ne padrikai, bet pasirinkus tam tikrą sistemą: leidinio pabaigoje pagal dainų numeraciją¹⁴ arba po kiekvienos dainos tekstu iškart nurodant pateikėją¹⁵. Vincas Krėvė-Mickevičius dainas paskelbė pagal geografines vietas, bet pateikėjų metrikos šiame rinkinyje ne visada pilnos¹⁶. Aptariamam laikotarpiu nemažai dainų skelbta periodikoje, dažnai pateikiant ir žinias apie pateikėją.

Reikalavimai nurodyti pateikėjo metriką bei pateikti tikslius duomenis apie kūrinio saugojimą mokslinio pobūdžio dainų leidiniuose iš esmės įsigali ir nusistovi XX a. antrojoje pusėje. Aptarinėti juos visus čia būtų netikslinga, o ir neįmanoma, nes reikėtų apimti ir tuos šaltinius, kuriuose dainos yra tik sudedamoji skelbiamos medžiagos dalis. Pažymėtina tik, kad dainų leidiniuose vyrauja tendencija duomenis apie pateikėjus skelbti rinkinio pabaigoje. Kaip pavyzdžius galima paminėti Zenono Slaviūno sudarytą trijų tomų lietuvių liaudies daugiabalsių dainų rinkinį „Sutartinės“¹⁷, rinkinius „Lietuvių dainos Amerikoje“¹⁸, „Dzūkų melodijos“¹⁹, „Aukštaičių melodijos“²⁰. „Lietuvių liaudies dainyne“²¹, pradėtame leisti susistemintus Lietuvių tautosakos rankraštyno, paveldėjusio anksčiau sukauptus tautosakos fondus, ir spausdintą tautosaką, duomenys apie užrašinėtojus ir apie pateikėjus, kaip lietuvių folkloristikos istorijos faktai, pateikiami ne leidinio gale, o po kiekviena daina kaip neatskiriama jos dalis. Norma pripažįstamas liaudies dainininko vardo, pavardės, amžiaus, gyvenamosios bei kilmės vietos atspindėjimas – duomenys, susiejantys atskirą pateikėją su tam tikru laiku ir platesne kultūrine erdve, t. y. konkrečia etnografinė Lietuvos dalimi.

Žinoma, tik sausų duomenų apie pateikėjus fiksavimas netenkinio nei tautosakos užrašinėtojų, nei tyrinėtojų. Jau 1913 m. Aukusti Robertas Niemis studijoje „Lietuvių liaudies dainų tyrinėjimai“ rašė: „<...> yra didžiulis skirtumas tarp geros ir blogos dainininkės. Geros ir didžios dainininkės yra reikšmingiausios krašto gyvosios literatūros saugotojos ir dėl to nusipelno kur kas didesnio atminimo, negu teko jų daliai ligi šiol“²². Tačiau XX a. pirmojoje pusėje išskirtinio dėmesio pateikėjų individualybės dar nesulaukė, spaudoje pasirodė vienas kitas nedidelis straipsnelis apie garsesnius liaudies dainininkus. Minėtina tuo metu paskelbta viena pirmųjų publikacijų apie talentingą dainininkę – Jono Balio apybraiža apie garsiąją Kristiną Skrebutėnienę²³. Tautosakininkų, kraštotyrininkų, muzikologų, poetų apybraižos, straipsniai apie žymesnius liaudies dainininkus pasipylė tik antrojoje amžiaus pusėje (maždaug nuo septintojo dešimtmečio)²⁴; atskirais leidiniais išleistos ir jų tautosakos bei kūrybos rinktinės²⁵.

griebtinis dar vienas aspektas. Jau 1936 m. „Tautosakos rinkėjo vadove“ patariama pridėti ir žymesnių pateikėjų fotografijas²⁶. Beje, ar ne pirmieji A. R. Niemis ir Adolfas Sabaliauskas į skelbiamų dainų rinkinį įdėjo geriausių pateikėjų nuotraukas – „iš fotografijų padarytus vieno vyro kanklininko ir keleto mūsų dainininkų paveikslėlius“²⁷. Šiandien jau įprasta iš ekspedicijų grįžti su vis storesniais pluoštais fotografijų, o kur dar vaizdo medžiaga. Bet ar susimąstome, kaip ir kiek nuotraukos siejasi su pačiu pateikėju, su iš jo užrašyta medžiaga ir kaip jas pateikti? Tokį klausimą pasvarstymams inspiravo aptikti žodžiu užfiksuoti liaudies dainininkų portretai, atrodytų, tokie nepanašūs, kaip ir jų gyvenimai, dainos, jų melodijų vingiai. Tačiau tik vienu trumpu sakiniu ar ilgesniu poetiniu tekstu piešiamas dainininko paveikslas neatskiriamas nuo pačių dainų: „Ona Plentienė (dzūkiškai taria Pliancienė) – aukšta, tiesi, išlaki, kilnaus grožio moteris. Balti plaukai ir nė kiek ilgo amželio nenublukintos mėlynos akys. Prašoma dainų, atsisakinėja: Negaliu giedot, raik avižas pjaut...“²⁸; „Atviro, giedro veido, jaunų akių, labai švelni ir maloni moteriškė. Senuke ją nepavadinsi, lygiai kaip nepasakysi, kad jai septyniasdešimt – tokia ji dar tiesi ir žvali. Dainuoja Jauneikienė jautriai, liūdnesnes dainas su ašarom akyse“²⁹. „...Per viršupetį galvą nukoręs žmogus ne žmogus – gniužulėlis, įjuodęs nuo metų ir vargų“³⁰ – Juozo Aidulio išpūdis pirmą kartą pamačius K. Skrebutėniene. Atrodytų, kad tokią pat seną ir pavargusią, bet jau kitokią piešia ją paskutinio jų susitikimo metu, kai rado nosį kuodelin įkišus dulkes geriančią: „Senutė susigūžusi, labai suvytusi, bet dar žvitri, stiproka – dar gražus balsas, dar nepamirštos dainos, vis naujos, vis negirdėtos“³¹. Vartant publikuotą medžiagą apie liaudies dainininkus, tokių portretų štrichų galima nesunkiai prisirankioti, tačiau visi jie tarsi susilieja į apibendrintą dainuojančio žmogaus portretą, gražiai nusakytą Stasės Litvinaitės: „Senatviškas veidas tartum išnyksta, jį pakeičia kitas, dainos nuspalvintas“³². Nuotraukos gali papildyti medžiagą, bet jos nepakeis kartais skurdokų pateikėjų biografijų aprašų rinkiniuose. Antra vertus, ką gali žinoti, ar ateityje jos netaps tyrimo objektu: bus medžiaga, bus metodas.

Šiandien folkloristikos mokslo sąvoka tautosakos pateikėjas neatskiriama nuo dainuojančio, pasakojančio, liaudies išmintį žarstančio žmogaus vardo, pavardės, amžiaus, gyvenamosios bei kilmės vietos. Tačiau kuris bent apytikriai galėtų pasakyti, kokios kitos žinios apie pateikėjus turėtų ir galėtų būti fiksuojamos. Turint šimtametę tautosakos rinkimo ir publikavimo patirtį, tikriausiai vis dar pravartu būtų pasvarstyti, kokius duomenis apie pateikėjus turėtume užrašyti. Juo labiau kad šiandien tam tikra prasme per maža būti tik folkloristu (nors ir gerai išmanančiu savo sritį) bendraujant su pateikėju. Yra dar ir įstatymų lygmuo, įpareigojantis mus permąstyti duomenų apie pateikėją fiksavimą, saugojimą ir naudojimą.

Akcentas į liaudies dainininkų asmenybių idealumą

Šimtais skaičiuojamas publikacijas apie iškilnesnius liaudies dainininkus sunku būtų išprausti į kokios nors klasifikacijos rėmus. Bandant įvardyti žanrinę jų priklausomybę, daugumai šių rašinių geriausiai tiktų „apybraižos“ terminas: apybraiža –

veikėjų medžiaga nestokoja, o tikrovės apipavidalinimas (kaip ir literatūros kūrinio) priklauso nuo rašiusiojo gebėjimo valdyti plunksną – vienos publikacijos meniškesnės, kitose to meniškumo mažiau. Meninės išmonės galbūt daugiausia rašiniuose, kurie remiasi tik prisiminimais apie garsius pateikėjus: šiandien kaip gražius beletrizuotus pasakojimus skaitome Veliunos ir Vilkijos kraštotyrininkų surinktą medžiagą apie kai kurias brolių Juškų pateikėjas³⁴, tautosakininkės Danutės Krištopaitės apibendrintus žmonių atsiminimus apie garsią dzūkų dainininkę Ievą Krukoniuotę³⁵. Jau minėta J. Balio publikacija³⁶ bei Bernardo Šaknio³⁷ apybraiža apie K. Skrebutėnienę taip pat sukurtos pasinaudojant J. Aidulio, aplankiusio senutę maždaug dešimt kartų, užrašytomis žiniomis „apie jos gyvenimą, žymia dalimi jos pačios pasipasakotais žodžiais“³⁸. Tokio pobūdžio darbuose paprastai nesiekiami platesnių mokslinių apibendrinimų, pristatomi svarbesni liaudies dainininko gyvenimo momentai, vienaip ar kitaip užsimenama apie asmenybės kūrybingumą ir, žinoma, aptariamoms dainoms ir dainavimas. Meniškumas ir etnografinis tikroviškumas gražiai susilieja ir autobiografijos žanrui priskirtinuose kūrinuose³⁹. Ši marga, gausi ir gana įdomi literatūra apie liaudies dainininkus, kaip ir rankraštiniuose tautosakos rinkiniuose užfiksuotos pateikėjų biografijos, tikriausiai dar sulauks tyrinėtojų dėmesio. Išskirtina ir dar viena nedidelė grupelė darbų, kuriuos būtų galima dėti į mokslinių publikacijų lentyną. Tai atskirų pateikėjų tautosakos ir kūrybos rinktinėse spausdinami įvadiniai straipsniai apie jų pateiktą tautosaką, etnografinius pasakojimus. Pristatant dainas, repertuaras aptariamas žanro ir temos aspektais, pateikiama muzikinė analizė – siekiant parodyti mokslinę ir meninę dainų repertuaro vertę, tradicijos ir improvizacijos santykį. O dainų tematika, netgi žanrinė įvairovė paprastai atskleidžiama neatsietai nuo biografinių žinių: tai tikriausiai ir lemia neformalų kalbėjimą apie pateikėją kaip objektą, apie kurį rašoma. Galbūt ir sąmoningai Norbertas Vėlius įvadinį savo straipsnį Anelės Čepukienės tautosakos ir kūrybos rinktinėje įvardijo apybraiža – neįsipareigodamas mokslui, o kartu pripažindamas neįmanomumą atsiriboti nuo žmogaus, apie kurį rašai ir su kuriuo sieja ne tik mokslininko ir pateikėjo santykiai: „Šioje apybraižoje siekiama atskleisti tuos A. Čepukienės gyvenimo ir charakterio momentus, kurie turėjo įtakos tiek jos sukurtai individualiai, tiek ir iš kitų perimtai liaudies kūrybai ir plačiau papasakoti apie ją kaip apie tautosakos pateikėją“⁴⁰. Liaudies dainininko Petro Zalansko asmenybę, ją formavusias gyvenimo aplinkybes ir kūrybą bakalauro darbe aptarusi jo vaikaitė Modesta Liugaitė, pastebėjusi, beje, kad visoje literatūroje apie liaudies dainininkų asmenybes mirga žavėjimosi atšvaitai, pripažįsta, jog šia prasme ir jos darbas ne išimtis⁴¹, tokį pasirinkimą motyvuodama Donato Saukos žodžiais: „Gal susižavėjimas ir ne visada gali būti objektyvus, bet juo greičiau pagaunama esmė“⁴².

Kiek plačiau šiame straipsnyje norėčiau stabtelėti prie publikuotuose darbuose į akis krintančio pateikėjų idealizavimo. Iš pirmo žvilgsnio atrodo, kad jis susijęs su tendencija vertinti liaudies dainininkus kaip neeilinius žmones. Kartais tos asmenybės ir jų gyvenimai, nors ir kokie sunkūs jie būtų, yra per daug gražūs, ir tada tarsi pasigendama tikroviškumo. Antra vertus, literatūra apie pateikėjus šiuo požiūriu sunkiai galėtų būti vertinama ir aptarinėjama, turint omenyje, kad pateikdamas bio-

viešinti svetimo žmogaus, nors ir kokie artimi santykiai su juo sietu, gyvenimą) ir suvokimo, kad pateikėjų gyvenimas nepriklauso jiems vieniems – yra dar jų artimieji.

Tačiau į liaudies dainininkų idealizaciją galima pažvelgti ir kitu aspektu. Drįsčiau svarstyti, kad ji neatskiriama nuo žavėjimosi jų pateikta tautosaka. Į liaudies dainininko asmenybę paprastai žvelgiama per jo „kūrybą“ – repertuaro žanrinę bei teminę įvairovę, netgi subtiliai išringuotas melodijas. Žinoma, kaip teigia D. Krištopaitė, aptarti „liaudies dainininko asmenybę kur kas sunkiau negu apibūdinti jo repertuarą“⁴³. Beje, Leonardas Sauka pažymi, kad per tautosaką, o visų pirma per liaudies dainą, stengiamasi pažinti ir tautos charakterį, tačiau ir čia neturima nepriekaištingos metodikos šiems dalykams tirti⁴⁴.

Galima teigti, kad liaudies dainos rašant apie dainininkus tampa sudedamąja jų gyvenimo istorijos dalimi; pačiam pateikėjui jo gyvenimo įvykiai dažnai jau būna tapę dainos teksto savastimi – dainų žodžiais išdainuojant vargą, skaudžias netektis, našlaičio dalią, meilę...* Deja, į pateikėją žiūrėta ir dažnai dar tebežiūrima, D. Saukos žodžiais, „kaip į užmiršto palikimo sergėtoją“⁴⁵. Užrašant bei skelbiant atskirų pateikėjų repertuarą, prioritetas taip pat dažniausiai buvo teikiamas seniesiems klasikinių dainų žanrams. O kartu tik šios dainos ir buvo raktas dainininko individualybei, asmenybei, meninei prigimčiai atskleisti. Taigi literatūroje apie liaudies dainininkus krintantis į akis liaudies dainininkų asmenybių idealumas neatskiriamas nuo klasikiniams žanrams priklausančių dainų, kurių pateikėjais jie ir buvę, idealizavimo. Antra vertus, teisus Juozas Brazaitis, rašydamas, kad „kaip literatūroje esame linkę ieškoti ne pačių trečiaaeilių kūrinių, taip ir tautosakoj pačių gerųjų. O tie gerieji ir yra, berods, tie sukurtieji sveikos valstietiškos, ūkininkiškos dvasios“⁴⁶. Tačiau dėliojant liaudies dainininkų gyvenimo istorijas ir aptarinėjant jų asmenybes pasirinkus vieną jų repertuaro dalį, galbūt ir svarbiausią, mūsų akimis žvelgiant, netgi vertingiausią**, visada gauni labai panašų paveikslą. Tarsi leitmotyvą iš teksto į tekstą apie liaudies pateikėjas, kaip iš dainos į dainą, eina posmas *Vargely gimiau, varge užaugau, už vargo bernelio ir nutekėjau* ar jo variacijos, aptinkamos jeigu ne pačiame tekste, tai tarsi skambančios kažkur čia pat šalia teksto. Kai skaitai apie kiekvieną atskirai, atrodo, jog dainininkės vargas kitoks, gyvenimas ypatingas; nors

* Negana to, „gana dažnai kūrybingas ir imlus tautosakos pateikėjas be jokių slaptų intencijų, kartais gal ir primiršęs, vertindamas savo repertuarą, žinomą dainą ima nesąmoningai savintis, laikydamas ją savo kūrybos dalimi“ (*Bronė Stundženė*. Liaudies kūryba šiaurės Lietuvoje. – Linėlius roviau dainavau: Onos Bluzmienės tautosakos ir atsiminimų rinktinė. Vilnius, 1990, p. 23).

** Sudarant atskirų pateikėjų tautosakos rinktines, pagrindinis vertės matas buvęs dainų senumas. Kaip pavyzdį, bet ne kaip išimtį, galima pacituoti dainynėlio „Oi oi oi matula“ įvadinę pastabas, atspindinčias atrankos kriterijus: „Vertingiausia E. Kuzavinienės padainuotų dainų dalį sudaro iš motinos išmoktos Obelių krašto dainos. Jos ir sudaro šį dainynėlį. Atrenkant dainas, atsisakyta vaikų, piemenų, daugumos literatūrinių bei apskritai vėlyvesnės kilmės dainų, paliekant tik vieną kitą, kad būtų pilniau atspindėtas repertuaras“ (Oi oi oi matula: Obelių krašto dainos. Parengė Živilė Ramoškaitė. Vilnius, 1987). Kad nesusedarytų įspūdis, jog toks vertės matas įsigali tik XX a. antrojoje pusėje, galima pacituoti 1915 m. „Aušroje“ randamą „naujamadiškų“ dainų vertinimą: „Kiek aš pats patyriau, kaimo jaunimas nebemyli liaudies dainų, skaito jas „iš mados išėjusiomis“ ir paprašius padainuoti pasako, kad „nemo-kam“, o jei moka, tai „naujos mados“ ir be abejo, menkesnės vertės dainas. Tik retkarčiais užėini seną motutę, kuri padainuoja vieną-kitą senovės dainą“ (*A. Vaičiūnas*. Mūsų daina. – Aušra, 1915, birž. 3).

gražiu balsu, dainų gausa. Bet paskaičius vienos, antros, trečios prisiminimus ar rašiusiųjų apie jas ir jų dainas gražias mintis, individualus vargas įsipina į bendrą vargo pyne tapdamas apibendrintu, o kartu ir konkreti pateikėja išnyksta tose „vargo jūrose“.

Žinoma, kur bebabėgsi ne tik nuo gyvenimo, bet ir pačių liaudies dainų. Buvusios jos tokios – „su būdingu moteriai akiračiu – namų gyvenimu, buitimi ir ypačiai pačios moters dalia“⁴⁷. O rašoma taigi apie dainas ir jų dainuotojus (dažniausiai – dainuotojas*), kurių ir biografijos, anot D. Saukos, socialiniu požiūriu labai panašios: jie bežemių, mažžemių, samdinių vaikai⁴⁸. Tačiau pateiktą tautosaką pasirinkus kaip raktą liaudies dainininko asmenybei aptarti ir apeinant vėlyvąją liaudies dainą, vienas pateikėjo repertuaro, o kartu galbūt ir jo gyvenimo bei meninės individualybės aspektas buvo tarsi paslepiamas. O tai suteiktų gyvumo pasakojimui apie konkretų pateikėją, taip pat ir mokslinio objektyvumo – jeigu į pateikėją žiūrėsime kaip į tarpininką su gyvąja tradicija (liaudies dainininkai, apie kuriuos buvo rašoma, kurių tautosaka buvo leidžiama atskiriomis rinktinėmis, tokiais ir laikyti), neturėtų būti stumtelėta iš šalį pati tradicija. Informatyvu, kai atskirų pateikėjų tautosakos rinktinių komentaruose apibūdinama publikuojamų dainų melodijos, trumpai nurodomas dainos, kaip tam tikro žanrinės sistemos vieneto, santykis su visa jos paplitimo tradicija, remiantis Lietuvių literatūros ir tautosakos institute esančiu Lietuvių liaudies dainų katalogu bei jo kartoteka. Antra vertus, dalis medžiagos, paprastai kaip mažiau vertingos, buvo paliekama už tokių rinktinių puslapių, paskelbiant vieną kitą tekstą⁴⁹. Galima manyti, kad pakoreguota dainų rinkimo taktika kaupiant tautosaką, t. y. be vėlyvojo dainų sluoksnio⁵⁰, lėmė ir pakoreguotą liaudies dainininko repertuaro, netgi jo asmenybės vaizdą. Žinoma, literatūroje apie liaudies dainininkus atstovaujama ir jaunesnei dainininkų kartai (tiems, kurių jaunystė prabėgo ketvirtajame dešimtmetyje ir vėliau), ir nori nenori tenka kalbėti apie repertuaro kaitą, nors prioritetai vis dar teikiami senosioms klasikinėms dainoms.

* Jau pirmieji dainų rinkėjai akcentavo, kad pagrindinės dainų saugotojos buvo moterys. Apie pateikėjus rašė tautosakos užrašinėtojai ir tyrinėtojai jas pavadino „dainų karalienėmis“, „sutartinių lakštingalomis“. Išsamiau prie šios medžiagos apžvalgos nestabtelint, piršte peršasi pateikiamas dviejų tautosakos užrašinėtojų, disponavusių skirtingų laikotarpių ir skirtingų regioninių dainavimo tradicijų duomenimis, pastebėjimų sugretinimas. Apie XIX a. vidurį (1846 m.) Simonas Daukantas rašė: „Šiandien pačios motriškosios bedainuoja, ir jos vienos, noris aprūkusiuose savo namuose, niekaip senos dabos nepaleidžia...“ (*Simonas Daukantas*. Raštai, t. 1. Vilnius, 1976, p. 659). Po pusantro šimtmečio Bronė Stundžienė, aptardama Merkinės apylinkių dainavimo tradiciją, paminėjusi, beje, ir „pajuodusias lubas“, tik gal ne tiek nuo dūmų, kiek „nuo sopulių, sukeltų ligų, vidinių dramų ir pragerėtų gyvenimų“, konstatuoja: „aktyviausią dainuojančios bendruomenės dalį sudaro moterys“. Jos, rečiau – dar ir vienas kitas vyras, priklauso ir nedidelėms šermenų giedotojų grupelėms, laikytinoms šiuolaikinės dainavimo tradicijos gyvaisiais židiniaiis (*Bronė Stundžienė*. Merkinės dainų istorija: vizija ir tikrovė. – Tautosakos darbai, [t.] XIX (XXVI). Vilnius, 2003, p. 22), nors bent jau Dzūkijoje, kiek teko domėtis, dar apie XX a. pradžią per laidotuves giedodavę vyrai.

Apie moterų ir vyrų repertuarų niveliavimąsi šiandieninėje lietuvių kultūroje provokuojančiai, bet, atrodytų, gana taikliai yra pasakęs Gintaras Beresnevičius: „Jeikėtų įvesdinti moterų ir vyrų himnus lietuvių kultūros apyvartan, tai moterys plėštų ką nors karingai lyriško, o vyrai – visišką išskydusį lyrizmą“ (*Gintaras Beresnevičius*. Dainavimas atsistojus. – Šiaurės Atėnai, 2003 birž. 28).

ga apie liaudies dainininkus – didelis darbas, kurio vertė ir prasmė nediskutuotina. Knygos, skelbiančios įvairias tautosakos rūšis, papildytos gausiomis etnografinėmis žiniomis ir atsiminimais, užrašytais iš vieno asmens, kaip pažymėjo M. Liugaitė, lietuvių kultūroje yra unikalus dalykas⁵¹. Tačiau tik šito tikriausiai jau per maža.

Galimų tyrinėjimų linkme

Mūsų dienomis liaudies dainininko (ir apskritai tautosakos pateikėjo) tema lyg ir neaktualizuojama. Grįžus prie jos, lauktų bendresnio pobūdžio tyrinėjimai. Tautosakininkų, kraštotyrininkų darbai – ar tai būtų straipsnis, ar apybraiža – paprastai buvo skiriami vienam pateikėjui. Ir nors apie liaudies dainininkus, atrodytų, rašyta prirašyta, iki šiol vienintelis bandęs pateikti apibendrintą liaudies dainininko paveikslą yra D. Sauka⁵². Išretėjus pateikėjų, dažnai jau pasyvioje atmintyje saugančių ne tik senesnes klasikines dainas, bet ir vėlyvojo klodo repertuaro dalį, natūralu, jog bus grįžta prie sukauptos medžiagos, bandant ją sisteminti, ieškoti dėsningumą, galbūt kurti apibendrintą liaudies dainininko tipą, o per tokias paieškas ar neprasikištų regioniško aspektas ir čia – dažnai toks aiškus tautosakoje (ir ne tik joje). Tik klausimas, kiek tokiems tyrimams tiktų anksčiau užfiksuota medžiaga ir gana riboti šiandieniniai šaltiniai. Kita vertus, norisi tikėti, kad dėmesio dar susilauks ir atskiri liaudies dainininkai, nors ir keičiasi užrašomos medžiagos kiekybė bei repertuaro kokybė. Kalbant apie pastarąją, omenyje turima po klasikinės žanrų sistemos stogu netelpančios ir į jos pašales pastumtos dainos, sudarančios didžiąją šiandieninių ekspedicijų metu užrašomos medžiagos dalį, beje, vis dažniau patenkančios į tyrinėtojų akiratį.

Pateikėją ir patį pateikimą kaip tiriamąjį objektą įterpiančią į šiuolaikinę folkloristiką, naujaip reikės pažvelgti į daugelį dalykų. Reikėtų atskiro išsamaus darbo, norint suformuluoti principines tokių tyrimų teorines prielaidas, aptarti metodines priemones. Apie instrukcijos (klausimyno), skirtos fiksuoti su pateikėjo asmenybe susijusią medžiagą, reikalingumą kalbėjo ir profesorius L. Sauka, apibendrinamas LLTI XIII tautosakos konferenciją „Tautosakos atlikimas ir atlikėjas“. Nesigilindama į tirtinas galimybes, atkreipsiu dėmesį tikrai į kelias, užvedusias ant kelio sklaidant esamą literatūrą apie liaudies dainininkus. Viena tokių sričių galėtų būti iki šiol nė kiek nediskutuotas dainų įsiminimo mechanizmas. Paprastai tik konstatuojama, jog ne vienas garsus pateikėjas, „tarsi gerte sugėręs visą savo aplinkos žodinę liaudies kūrybą“⁵³, sugebėjo atmintyje išlaikyti šimtus tautosakos kūrinių – mokėjo šimtus dainų, o kur dar pasakos, sakmės ir visos mažosios formos. Tokie kiekiai ir apimtys tarsi nestebina, kai žvelgdami iš folkloristo pozicijų svarstome, jog „folklorinė atmintis – ne pasyvus bankas, „dėl visa ko“, bet aktyviai veikianti sistema, aktualus arsenalas, tiesiogiai įtrauktas į funkcionuojančią realybę“⁵⁴. Tarsi savaime suprantama, kad senųjų klasikinių dainų pasaulis atsivėręs lengvai, be jokių pastangų⁵⁵, anot pačių dainininkų, kaip šnekėt, taip ir giedot išmokę. Tačiau mes stebime ir kitoki reiškinių, kai dainos tekstas, atėjęs iš tradicijos, funkcionuoja jau ne „veikiančioje realybėje“ – bendruomenėje ar atskirose jos grupėse, o tik kaip dainavimas sau.

klausomos. Ir tikriausiai tik dainavimas sau dažniausiai neleidu užmiršti jaunystėje ar tik vaikystėje skambėjusių dainų, kurios vėliau išgarsino ne vieną dainininką. „Liaudies pateikėjos saugo dainos meną kaip asmeninio gyvenimo turtą, pagrindinį asmenybės saviraiškos būdą.“⁵⁶ Gal ir ne per drąsu manyti, kad iš tokių dainuojančiųjų sau galėtų būti surinkta tikrai nemaža lietuvių senojo klodo dainų dalis*.

Deja, iki šiol nesusimąstyta, kokias tyrimo galimybes galėtų suponuoti pati atliekamų dainų seka. Tikriausiai ne vienas stebėjomės garsiosios K. Skrebutėnienės „gudrumu“, skaitydami J. Aidulio prisiminimus, kai jis, norėdamas „išmėginti pateikėjos atmintį“, kartais prašydavo kurią nors dainą toliau dainuoti ne pagal sąrašą, prieš kelias dienas sudarytą jos žento, diktuojuo pačiai senutei. Dainininkė čia pat pastebėdavusi: „Taigi, ponaiti, praleidai: iš eilės dabar eina šita daina“⁵⁷. Tačiau Elenos Bradūnaitės-Aglinskienės, užrašinęsios dainas iš Amerikoje gyvenančių lietuvių, pastebėjimai rodytų, kad šis klausimas komplikuočiau, negu galėjo pasirodyti iš pirmo žvilgsnio. E. Bradūnaitė buvusi nustebinta ir iš pradžių maniusi, kad tai atsitiktinumas, kai kelias vasaras iš eilės tų pačių senučių dainuojamos dainos, jau anksčiau dainuotos, skambėjo buvusią tvarka. Įsiklausiusi į pateikėjų kalbas prieš uždainavimą ar pabaigus dainą, ji apibendrina, kad tai neatsitiktinis dalykas: „Dainų įvaizdžiais dainininkė pasipasakodavo savo gyvenimą, poetiniais simboliais pasišnekėdavo su savimi. Dainų pynė buvo lyg viso nueito gyvenimo ‘video’“⁵⁸. Dar vienas šios temos aspektas galėtų būti pateikėjo biografijos ir dainų repertuaro santykio aptarimas. Lietuvių folkloristikoje šitokių darbų neturime, nors D. Sauka yra užsiminęs apie tokio tyrimo galimybę⁵⁹. Aptinkamos kad ir pavienės užuominos rodo, jog pasirinkus tokį požiūrį galėtų būti aptariamas tiek atskiro pateikėjo, tiek tam tikros žmonių grupės repertuaras**. Deja, šiandieninių ekspedicijų medžiaga tokiems tyrimams vargiai bepravers, kai funkcionaliai tautosaka pateikėjui nėra tokia reikšminga, kaip anksčiau, kai iš vieno pateikėjo sunkiai bepavyksta užrašyti

* Tuo tarpu naujoviškas dainas – tarp kurių, pateikėjų liudijimais, mados vėjas ar bent jau skersvėjis gana dažnai prisisukdavo: dainos atėdavo į madą ir, kartais nespėjusios nė kojų apšilti, išėdavo – padėjo išsaugoti raštas. Be rašto, šiuo atveju be dainų sąsiuvinų, pagalbos būtų skurdesnis palikimas ir partizanų bei tremtinių dainų, kurių „kiekvieną dieną, kiekvieną savaitę atsirasdavo“ (Mūsų anketa. Atsako [Aldona Vilutienė-Sabutyte]. – Aš išdainavau visas daineles. Sudarė ir parengė Danutė Krištopaitė, [kn.] 3. Vilnius, 1997, p. 321).

Paradoksalus atrodytų rašto „įsiamžinimas“ folklorinėje tradicijoje, kai apie daug dainų mokanti žmogų dažnai sakoma: *kiba jam kas rašo, kiba jam velnias rašo*, kai apylinkėje garsėjanti dainininkė ir giedotoja žmonių *kantička* pavadinama, nors dainuojantieji iš „kantičků“ mokamų dainų skaičiumi toli gražu neprilygsta garsiesiems liaudies dainininkams, iš atminties padainavusiems po tris, keturis šimtus ir daugiau dainų. Antra vertus, kaip įžvalgiai pastebi Vita Ivanauskaitė, pati galimybė parašyti, rašymo procesas nejučia imami suvokti kaip ypatingi kūrybiniai privalumai (*Vita Ivanauskaitė*. Folklorinės tradicijos kaitos ypatumai. – Tautosakos darbai, [t.] XVIII (XXV). Vilnius, 2003, p. 25).

** Pasak E. Bradūnaitės, atsiskyrimas nuo namų, nuo tėvynės lėmė vestuvinių, karinių (ypač rekrūtų) dainų su atsisveikinimo, negalėjimo sugrįžti motyvais vyravimą Amerikoje gyvenančių lietuvių repertuare (*Elena Bradūnaitė-Aglinskienė*. Lietuvių liaudies dainos likimas Pensilvanijos kalnuose. – Aš išdainavau visas daineles, [kn.] 3, p. 65). O ne per toliausiai nuo Lietuvos gyvenantys Lenkijos ir Baltarusijos lietuviai, kaip pastebėta, „dainuoja nemaža patriotinių Vilniaus vadavimo dainų, rezistencijos, tremtinių ir kitokių dainų“ (Pratarmė. – Aš išdainavau visas daineles, [kn.] 3, p. 13).

vinių (dėl jų praradimo pateikėjai vis dažniau apgailstauja kaip dėl užmirštų dainų), o kartais dar traukiamų iš atminties, dažnai padedant ir užrašinėtojams, pavarčiusiems to krašto ekspedicijų medžiagą ir klausimais bandantiems užvesti ant kelio.

Naujos tyrimų perspektyvos, gana stipriai veikiamos ir naujausių lauko tyrimų rezultatų, pasaulinėje folkloristikoje iki šiol tebediskutuojamas pačios užrašymo situacijos modeliavimas skatina permąstyti ir medžiagos fiksavimo subtilybes. Žvelgiant iš lietuvių folkloristikos pozicijų, užrašymo „metodika“ tikriausiai vargiai bepakito per visą šimtmetį. Gana taikliai šią situaciją nusako Jono Aisčio parinktas veiksmažodis „pakvosti“ (rašyta 1935 m.): „Kadais tautosaką rinko rimti žmonės. Net kunigai ir profesorai. Šiandien renka du tipu: užsieniuos baigęs mokslus daktaras ir tautosakos rinkėjas – profesionalas. Daktaras pirštinetas, baltom kelnėm, o per petį dar elegantiškai persimetęs fotografijos aparatą su automatišku mygtuku, idant galėtų su tautiškai tam momentui pasipuošusia dainininke ant prieklėties nusifotografuoti. Profesionalas, kaip perkūnsargių agentas, tautosaką renka dviračiu raitas <...>. Žinoma, čia aptartos ne ydos, nes juodu abu turi vieną ydą: laikinai užklysta sodžium, p a k v o č i a [išskirta mano – V. D.] sodiečius ir vėl dingsta. O kas gi, stauga užklyptas, pasakys, ką per visą amžių išmoko ir patyrė“⁶⁰. Jau „Lietuvių tautotyros žinių ir senienų rinkimo programoje“ rašoma, kad „tautosakos medžiagos rinkimas nėra lengvas darbas. Reikia mokėti medžiaga tautosakai iš žmonių paimti“⁶¹. Dar anksčiau A. Schleicheris, rinkęs tautosaką kaip kalbos pavyzdžius, atkreipė dėmesį, kad rinkėjas privalo „sugebėti bendrauti su žmonėmis“⁶². Ne paslaptis, kad folkloro užrašinėtojas (jo moksliniai interesai, asmenybės savybės, netgi užrašinėjimo patirtis) nemažai lemia, kiek, kaip ir kokios medžiagos užrašoma.

Domėjimasis tautosaka tam tikra prasme vis kitoks, kaip ir nuolat besikeičianti pati tautosaka bei jos reikšmė viešajame gyvenime (atskiros bendruomenės ar visos tautos). Tokiu atveju tikriausiai pravartu nuolat pasitikslinti, ką apskritai fiksuoti. Įrašinėsi viską – daug balasto, bet kartais inertiškai spaudant aparato mygtukus su kiekvieno pateikiamo kūrinio pradžia ir pabaiga lieka ne tik nukąsta dainų pradžia, pirmi pasakojimų sakiniai, bet ir neužfiksuoti įvairūs kontekstai, apie kuriuos šiandien tiek daug kalbama. Tačiau siekiant kuo geriau atskleisti įvairius folkloro kontekstus, privalo neišleisti iš akių ir paties pateikėjo bei su juo susijusių mokslinės etikos principų. Bente Gullveigo Alverio nuomone, užrašinėtojas ne tik neturi manipuluoti pateikėju, bet (net dirbdamas visiško pasitikėjimo sąlygomis) užrašymo situaciją modeliuoti taip, kad pateikėjas būtų informuojamas, kai pateikiama medžiaga jau iškrinta iš tyrimo konteksto, ir pasiklausijama, ar jis norėtų, kad ji būtų fiksuojama, vėliau galbūt ir panaudojama. Žinoma, tą ribą pirmiausia turi nusistatyti pats užrašinėtojas⁶³.

Pabaigai palikome klausimą, kokia apskritai sąvokos *liaudies dainininikas* perspektyva, kai pati liaudies daina jau ne kasdienybės aktualija, bet dar tarsi negalime teigti, kad ji jau tik kultūros istorijos dalis. Ar lietuvių liaudies dainuotojai, kurių dėka „šiandien galime priskaityti tūkstančius dainų rinkiniuose – rankraščiuose ir knygoje, <...> turime senos kultūrinės fazės paminklų palikimą“, ir toliau

vėje? Apibendrinant pastarųjų metų ekspedicijų rezultatus, diskutuojama ir svarstoma apie dainavimo tradicijos pabaigą kai kuriose regioninėse Lietuvos dalyse (konkrečiai – Žemaitijoje). Žvilgtelėjus į poros šimtmečių patirtį, rizikinga būtų prognozuoti liaudies dainų bei dainavimo tradicijos ateitį*, kai visame pasaulyje vienu balsu teigiama, kad „sena gera tautosaka“, tokia miela mūsų širdžiai, jau nebeturi ateities⁶⁵.

¹ *Albinas Jovaišas*. Lietuvių liaudies dainos L. Rėzos archyvineame palikime. – *L. Rėza*. Lietuvių liaudies dainos, 2. Vilnius, 1964, p. 18.

² *Litauisches Lesebuch und Glossar von August Schleicher*. Prag, 1857.

³ Žr.: Lietuviškos svotbinės dainos, užrašytos par Antaną Juškevičę ir išspausdintos par Joną Juškevičę. Petropilė, 1883; naujas leid.: Lietuviškos svotbinės dainos. Užrašytos Antano Juškos ir išleistos Jono Juškos, t. 1–2. Vilnius, 1955.

⁴ Ten pat, p. 24.

⁵ *Mykolas Biržiška*. Dainų istorijos vadovėlis. 3-iasis leidimas. Kaunas, 1925, p. 16.

⁶ Žr.: *Ф. Fortunатов, В. Миллер*. Литовские народные песни. Москва, 1872; Piešni ludu litewskiego. Zebrał Oskar Kolberg. – Zbiór wiadomości do ontropologii krajowej. Kraków, 1879; Trakiečiu dzūku dainos. Užrašytos J. Šimtakojo [Čapliko] Merkinės parapijoje. Shenandoah, Pa., 1899; Ožkabilių dainos. Surinko D-ras J. Basanavičius, 1–2. Shenandoah, Pa., 1902; Prusijos Lietuvių Dainos. Surinko <...> Vilius Kalvaitis. Tilžėje, 1905.

⁷ *Juozas Jurginis*. Lietuvių mokslo draugija. – Iš lietuvių kultūros istorijos, t. 8. Vilnius, 1975, p. 56.

⁸ Lietuvių tautotyros žinių ir senienų rinkimo programa. Sudarė P. Butėnas. Šiauliai, 1925.

Čia tautosakininkui patariama, kaip ir kokius duomenis apie pateikėjus reikėtų užrašyti: „Kairėje viršutinėje lapelio kertėje reikia pažymėti *kaimas, parapija* (galima ir valsčius, bet parapijos sienos, paprastai, pastovesnės yra), *apskritis, iš kur medžiaga užrašyta*. Kitoje viršutinėje to lapelio

* Jau su pirmaisiais dainų leidiniais pasipylė ir pastabos apie senojo dainų klando nykimą, deklaruojamą per visą dainų rinkimo istoriją. Dar XIX a. pirmojoje pusėje Simonas Stanevičius „Dainų žemaičių“ (1929) pratarėje rašė, kad „vaikai, savo tėvų dainas atkartodami, vadin tai senovės dainomis ir nor jas užmiršti“ (*Simonas Stanevičius*. Dainos žemaičių. Vilnius, 1954, p. 11). Kiek vėliau Simonas Daukantas, leisdamas „Dainas Žemaičių“ (1846), taip pat užsimena, jog „senų dienų dainos nebėr taip taigojamos, kaip pirmiau kad buvo: juo tolyn, juo eina retyn“ (*Simonas Daukantas*. Raštai, t. 1. Vilnius, 1976, p. 659). Tokia tendencija konstatuojama ir XIX a. antrosios pusės šaltiniuose. Kalbininkai Filipas Fortunatovas ir Vsevolodas Mileris, kalbotyros studijų tikslais 1871 m. rinkę tautosaką Suvalkijoje, pastebėjo, kad senųjų tradicinių dainų vietą užima menkavertės (*Ф. Fortunатов, В. Миллер*. Литовские народные песни. Москва, 1872, p. 4). J. Juška, leisdamas brolio Antano surinktas dainas, apgailestavo, kad „mūsų gadynėje meilė prie dainų jau pradeda ataušti tarp jaunų mergaičių <...> duktė nemoka dainuoti ir pusės tų dainų, kurias dainuoja jos motušė, senoji tetulė ir bobutė. Tarp jaunų mergaičių nėra garsių dainininkių: visos garsesnės dainininkės jau yra gražaus amžiaus“ (Lietuviškos svotbinės dainos. Užrašytos Antano Juškos ir išleistos Jono Juškos, t. 1. Vilnius, 1955, p. 24). XX a. pradžioje Adolfas Sabaliauskas pabrėžė spartų sutartinių, kurių jaunoji karta jau nebegebė, nykimą (*Žalja Rūta [Adolfas Sabaliauskas]*. Apie sutartines. – Metraštis arba kalendorius 1906 metams, išleidžiamas Peterburgo lietuvių labdariškosios draugijos. Peterburge, 1906, p. 66). 1938 m. J. Balys, tarsi konstatuodamas natūralios tautosakinės tradicijos pabaigą, publikaciją apie liaudies dainininkę K. Skrebutėnienę baigia žodžiais: „Aš tikiu, kad mūsų kaimuose ir vienkiemiuose yra dar ne viena tokia senutė ar senelis. Jie laukia jūsų, tautosakos rinkėjai, kad, perdavę jums stropiai išsaugotus mūsų tautosakos turtus, galėtų ramiai numirti. Tad ieškokime jų, kol dar motina žemė nėra juos į save pasišaukusi“ (*Jonas Balys*. Vienos žymiausių liaudies dainininkių gyvenimo broožai. – Tautosakos darbai, [t.] X (XVII). Vilnius, 1999, p. 82). Ir toliau per visą XX a. buvo deklaruojamas senųjų dainų nykimas, bet tie procesai veikė ir naujuosius dainuojamuosius žanrus.

daug kur buvęs tasai žmogus, kuris suteikia tautosakinės medžiagos. <...> Tolèliau eina paties dalyko rašymas ir, jam pasibaigus, rinkiko, to tautosakininko, parašas: *vardas, pavardė ir diena*, kada visa tai paimta iš žmonių lūpų“ (p. 7).

Kaip pavyzdį žr. rinkinį LTR 1826(141–146), (148–155).

⁹ Mūsų tautosaka. Red. Prof. V. Krėvė Mickevičius, t. 1. Kaunas, 1930, p. 154–163.

Programoje nurodoma, kokie „daviniai reikia pridėti prie kiekvieno tautosakos dalykų užrašymo“, – pateikėjui čia skirta 15 punktų (16–30).

¹⁰ Instrukcijos tautos melodijoms rinkti. Kaunas, 1934.

Instrukcijoje randame, „kurie daviniai reikia pridėti prie melodijų“, tarp jų ir apie dainininką ar muzikantą (p. 6–7).

¹¹ Tautosakos rinkėjo vadovas. Kaunas, 1936, p. 5–6.

¹² Kaip pavyzdį žr. rinkinį LTR 1924 (medžiaga rinkta 1936–1937 m., Lietuvių tautosakos archyvu atiduota 1939 m.). Čia pateikiama išsami informacija ir apie patį tautosakos rinkėją, ir apie pateikėjas. Žymesnių dainininkų (atsižvelgta ne tik į padainuotų dainų kiekį, bet ir senumą) pridėtos ir nuotraukos. Apie jas ir pateikiamos žinios išsamesnės.

¹³ Kaip iliustracija pateikiama keletas pavyzdžių iš vieno mokinių rinkinio: *Sakė Kosta Mairo-nienė, 54 m. a., iš Miežiškių s., Miežiškių parapijos, Panevėžio apskrities. Kitaip kalbėti nemoka, nekalbinga, niekur nebuvo.* / *Užrašė Jonas Stašys, Panevėžio v. b. gimn. V^a kl. mok. 1936-IV-13 d.* LTR 1826(1); *Pasakė Ona Kleveckaitė, kilusi iš Šleikiškio vienk. Panevėžio apskr. 27 metų amžiaus.* / *Užrašė I. Kubiliūnaitė P. m. g. IV^a kl. mokinė* LTR 1826(4); *Sakė: Kazimieras Belazaras, 50 m. a., iš Stultiškių s. Upytės parap. Panevėžio aps.; kitaip kalbėti moka lenkiškai ir rusiškai, raštingas, niekur nebuves.* / *Užrašė: Kazys Rutkauskas. P. v. v. g. V^a kl. mok. 1935 m. XII. 31* LTR 1826(6); *Padainavo Skukauskienė, gyv. Šimonių miest., 70 m. a. / Užrašė K. Čenas, P. v. v. g. V^a k. m. 1936-IV-19* LTR 1826(16); *Užrašė A. Vėlykytė, Bukaltiškių kaimo, Miežiškių parapijos* LTR 1826(31); *Sakė Ieva Rapšienė 95 m. amž. iš Beinoravo sodž. Smilgių parapijos Panevėžio aps. Kitaip kalbėti nemoka, neraštinga, niekur nebuvo, akla.* / *Užrašė Bronius Ramanuskas, Panevėžio v. v. gimn. V^a kl. mok. 1935 m. I. 3 d.* LTR 1826(42); *Užrašyta Krekenavos v. Švenčiuliškių km. 1930 m.* LTR 1826(101); *Ramygalos parapijos Gruzdiškio vienk. Padainavo mama, užrašė Baltuškytė* LTR 1826(123); *Padainavo P. Bučas.* / *A. Juškaitė* LTR 1826(127); *Parašė: E. Ivanauskaitė, I^a k. mok. / Padainuota Panevėžy 1927 sausio 10 d.* LTR 1826(135).

¹⁴ Kaip pavyzdį žr.: Lietuvių dainos ir giesmės šiaur-rytinėje Lietuvoje. Dr. A. R. Niemi ir kun. A. Sabaliausko surinktos. [Helsinki (Ryga), 1912] (beje, rengėjai paaiškina, kodėl prie kai kurių dainų nėra duomenų apie dainininką: „Tas atsitiko dėl to, kad kartais, surašinėjant dainas, esant pilnai grįčiai žmonių, o dainininkai kits už kito sakė dainas, nebuvo galima suskubti jų vardai užrašyti“ – p. XI); Šimtas liaudies baladžių. Parengė J. Balys. Kaunas, 1941; Dainos. Jurgio Dovydaičio surinktos ir skiriamos mokykloms. Kaunas, 1931 (atkreiptinas dėmesys, kad šio rinkinio gale pateikiami ne tik metrikos duomenys, bet ir išsamesnės žinios apie pateikėjus bei publikuojamas dainas).

¹⁵ Kaip pavyzdį žr.: Lietuvių tautinių dainų melodijos. Kietaviškių parapijos (Trakų apskritis) apylinkėje surinko ir surašė doc. kun. Teodoras Brazys. Kaunas, 1927, 1 knygos; Varguolių dainos. Vilniaus krašto lietuvių liaudies dainų tekstai ir melodijos. Paruošė P. Bieliauskas. Vilnius, 1936.

¹⁶ Dainavos krašto liaudies dainos. Surinko prof. V. Krėvė-Mickevičius. Kaunas, 1924.

¹⁷ Sutartinės: Daugiabalsės lietuvių liaudies dainos. Sudarė ir paruošė Z. Slaviūnas, t. 1–3. Vilnius, 1958–1959.

¹⁸ Lietuvių dainos Amerikoje. Surinko ir suredagavo J. Balys, [1]. Boston, Mass., 1958; [2]. Silver Spring, Md., 1977.

¹⁹ Dzūkų melodijos. Sudarė ir parengė Genovaitė Četkauskaitė. Vilnius, 1981.

²⁰ Aukštaičių melodijos. Parengė Laima Burkšaitienė, Danutė Krištopaitė. Vilnius, 1990.

²¹ Lietuvių liaudies dainynas, t. 1–XVIII. Vilnius, 1980–2004.

²² *Aukusti Robert Niemi.* Lituanistiniai raštai: Lyginamieji dainų tyrinėjimai. Sudarė ir iš suomių kalbos vertė Stasys Skrodenis. Vilnius, 1996, p. 205.

²³ *Jonas Balys.* Vienos žymiausių liaudies dainininkų gyvenimo bruožai. – Jaunoji karta, 1938, Nr. 10, p. 203–204; Nr. 11, p. 227–228; perspausdinta iš: Tautosakos darbai, [t.] X (XVII). Vilnius, 1999, p. 75–82.

dies dainininku galima rasti Kraštotyros draugijos skelbtuose leidiniuose (Kraštotyrių ekspedicijų ataskaitos (*Norbertas Vėlius*. Tautosakos pateikėjai. – Zervynos. Vilnius, 1964, p. 140–146; *Norbertas Vėlius*. Daina ir gyvenimas. – Ignalinos kraštas. Vilnius, 1966, p. 179–185; *Jonas Vajėga, Juozas Kuckailis*. Iš Raudondvario tautosakos. – Raudondvaris. Kaunas, 1969, p. 123–137; *Danutė Krištopaitė, Laima Burkšaitienė*. Kernavės apylinkių dainos. – Kernavė. Vilnius, 1972, p. 321–347), apie juos rašyta „Liaudies kūryboje“ (*Danutė Krištopaitė, Danutė Kuzinienė*. Maseliškių dainininkė. – Liaudies kūryba, [kn.] 2. Vilnius, 1974, p. 161–184; *Jurgis Dovydaitis*. Žymus lietuvių tautosakos pateikėjas Vincas Češkevičius. – Liaudies kūryba, [kn.] 2, p. 154–161. *Stasys Liutvinavičius*. Antanas Juška Veliuonoje. – Liaudies kūryba, [kn.] 3. Vilnius, 1992, p. 165–174), „Kraštotyroje“ (*Danutė Krištopaitė*. O daina nepalūžo. – Kraštotyra. Vilnius, 1964, p. 103–107; *Norbertas Vėlius*. Lietuvių liaudies dainininkė. – Kraštotyra. Vilnius, 1964, p. 99–103); taip pat žr.: *Leonardas Sauka*. Tikra ir netikra liaudies kūryba. Vilnius, 1983. Didžiausią dalį medžiagos aprėpia knygų serija „Aš išdainavau visas daineles“ ([kn.] 1–3. Sudarė ir parengė Danutė Krištopaitė. Vilnius, 1985, 1988, 1997).

²⁵ Druskininkų dainos. Užrašė Juozas Balčikonis; [padainavo J. Jurkonienė; melodijas užrašė B. Uginčius]. Vilnius, 1972; Oi tu kregždele: Anelės Čepukienės tautosakos ir kūrybos rinktinė. Parengė Norbertas Vėlius; dainų melodijas spaudai parengė Laima Burkšaitienė. Vilnius, 1973; Čiulba ulba sakalas: Petro Zalansko tautosakos ir atsiminimų rinktinė. Sudarė ir parengė Danutė Krištopaitė, Norbertas Vėlius; melodijas spaudai parengė Danutė Kuzinienė. Vilnius, 1983; Atbėga elniais devyniaragis: Rožės Sabaliauskienės tautosakos ir etnografijos rinktinė. Sudarė ir parengė Pranė Jokimaitienė, Norbertas Vėlius; [melodijas spaudai parengė Bronius Ambraziejus]. Vilnius, 1986; Oi oi oi matula: Obelių krašto dainos. Parengė Živilė Ramoškaitė. Vilnius, 1987; Linelius roviau, dainavau: Onos Bluzmienės tautosakos ir atsiminimų rinktinė. Sudarė ir parengė Bronė Stundžienė, Zofija Puteikienė, Kazimieras Garšva, Kazimieras Kalibatas. Vilnius, 1990; Švintų rytų rytelį. [Iš Anelės Karmonienės] tautosaką užrašė ir dainyną parengė Valdas Striužas. Vilnius, 1995; Dėkui, močiute. Marijos Aleksynienės dainos, posakiai. Sudarė K. Aleksynas. Vilnius, 1995; Vai tu rugeli: Adelės Kazlauskienės tautosakos rinktinė. Sudarė Jaunius Vylis. Vilnius, 2003; Iškasiu šulnelį: Anelės Prakapienės pateikta tautosaka. Sudarė Jaunius Vylis. Marijampolė, 2004.

²⁶ Tautosakos rinkėjo vadovas, p. 6.

²⁷ Lietuvių dainos ir giesmės šiaur-rytinėje Lietuvoje, p. XII.

²⁸ *Laima Abraitytė*. Iš versmių atsigėrus. – Aš išdainavau visas daineles. Sudarė ir parengė Danutė Krištopaitė, [kn.] 1. Vilnius, 1985, p. 360.

²⁹ *Leonardas Sauka*. Tikra ir netikra liaudies kūryba. Vilnius, 1983, p. 98.

³⁰ *Juozas Aidulis*. Šviesus talentas, brangus jo palikimas. – Aš išdainavau visas daineles, [kn.] 1, p. 184.

³¹ Ten pat, p. 195.

³² *Stasė Litvinaitė*. Žvilgsnis į pirmąsias universiteto ekspedicijas. – Aš išdainavau visas daineles. Sudarė ir parengė Danutė Krištopaitė, [kn.] 2. Vilnius, 1988, p. 540.

³³ Dabartinės lietuvių kalbos žodynas. Vilnius, 1993.

³⁴ *Jonas Mačiulis*. ...Atnešė dainas mums. – Aš išdainavau visas daineles, [kn.] 2, p. 13–20; *Pranas Mikalauskas*. Priešaušrio gėlės. – Aš išdainavau visas daineles, [kn.] 2, p. 20–31; [perspausdinta iš: Kraštotyra. Vilnius, 1970, p. 293–301].

³⁵ *Danutė Krištopaitė*. Kur dainavo Ieva Krukoniūtė. – Aš išdainavau visas daineles, [kn.] 2, p. 248–261.

³⁶ *J. Balys*. Min. veik.

³⁷ *Bernardas Šaknys*. Dainų karalienė. – Švyturys, 1973, Nr. 2, p. 22.

³⁸ *J. Balys*. Vienos žymiausių liaudies dainininkių gyvenimo bruožai. – Jaunoji karta, 1938, Nr. 10, p. 203.

³⁹ Autobiografiją yra parašiusi Juzė Jurkonienė (Juzės Jurkonienės autobiografija. – Aš išdainavau visas daineles, [kn.] 1, p. 321–323; perspausdinta iš: Kraštotyra. Vilnius, 1975, p. 300–302). Išleista Rožės Sabaliauskienės atsiminimų, rašytų vaikiaičiams, knyga (*Rožė Sabaliauskienė*. Prie Merkio mano kaimas: Atsiminimai. Vilnius, 1972). Dainų žodžiais sunkų gyvenimą autobiografijoje išrauda Anelė Čepukienė (žr. rinkinį LTR 3546; ištraukos spausdinta: Autobiografija. – Oi tu kregždele, p. 209–267), beje, parašiusi ir straipsnelį apie dainas (Oi, dainos dainelės. – Liaudies kūryba, [kn.] 1. Vilnius,

lanskas, dalis jų publikuota tautosakos rinktinėje „Čiulba ulba sakalas“ (p. 313–327). Čia minėtina ir „gražių žmonių knyga“ „Pasakojai kupiškėnai“ (Vilnius, 1980) – „Senovinių kupiškėnų vestuvių“ dalyvių autobiografių rinkinys. Keletas autobiografinių pasakojimų paskelbta knygų serijoje „Aš išdainavau visas daineles“.

⁴⁰ Oi tu kregždėle, p. 269.

⁴¹ *Modesta Liugaitė*. Liaudies dainininko pasaulis: Petro Zalansko pasaulėjauta ir aplinka. – Tautosakos darbai, [t.] X (XVII). Vilnius, 1999, p. 87.

⁴² Žr.: *Donatas Sauka*. Tautosakos savitumas ir vertė. Vilnius, 1970, p. 395.

⁴³ *Danutė Krištopaitė*. „Visas gyvenimas pradainavau...“ – Čiulba ulba sakalas, p. 14.

⁴⁴ *Leonardas Sauka*. Teritoriniai matmenys tautosakos darbe. – Tautosakos darbai, [t.] V (XII). Vilnius, 1996, p. 18.

⁴⁵ *Donatas Sauka*. Viršukalnė: kiek toli nuo jos matyti. – Tautosakos darbai, [t.] XV (XXII). Vilnius, 2001, p. 133.

⁴⁶ *Juozas Brazaitis*. Raštai, t. 3. Chicago, 1982, p. 483.

⁴⁷ *D. Sauka*. Tautosakos savitumas ir vertė, p. 342

⁴⁸ *Donatas Sauka*. Lietuvių tautosaka. Vilnius, 1982, p. 236–237.

⁴⁹ Pavyzdžiui, vartant monografijas akis užkliuvo už procentais paskaičiuoto A. Čepukienės dainų repertuaro: apie 75% sudaro vestuvinės, meilės, karinės-istorinės, darbo ir šeimos dainos, kurios knygoje ir publikuojamos bei aptarimos. Kitiems 25% vaikų, jaunimo, vaišių, humoristinių, moralistinių, talalinių, baladžių, literatūrinės kilmės ir kitokių liaudies dainų skirti trys sakiniai, kurie tačiau leistų manyti, kad šios dainos (jų publikavimas ir aptarimas) suteiktų naujų spalvų bei atspalvių ir pačiai dainininko individualybei: „Vienose iš jų (pvz., vaišių) prasiveržia nevaldomas valiūkiškas noras siausti, linksmintis, kitose (pvz., baladėse) suskamba gilus liūdesys, skausmas. Vienos iš jų (pvz., vaikų) pasižymi subtiliu psichologijos jautimu, kitos (humoristinės) – šmaikščiu humoru, dar kitos (moralistinės) – sausa didaktika. Visos jos dainuojamos vienokia ar kitokia proga, padeda išreikšti įvairiaspalvius dainininkės, taip pat ir visos mūsų liaudies, jausmus, suteikia gyvenimui šilumos ir grožio“ (*Norbertas Vėlius*. Dainininkė Anelė Čepukienė. – Oi tu kregždėle, p. 296).

⁵⁰ *Bronė Stundžienė*. Merkinės dainų istorija: vizija ir tikrovė. – Tautosakos darbai, [t.] XIX (XXVI). Vilnius, 2003, p. 17.

⁵¹ *M. Liugaitė*. Min. veik., p. 84.

⁵² *D. Sauka*. Lietuvių tautosaka, p. 233–242.

⁵³ Ten pat, p. 84.

⁵⁴ *Б. Н. Пумилов*. Фольклор и народная культура. In *Memoriam*. Санкт-Петербург, 2003, p. 68.

⁵⁵ *D. Sauka*. Lietuvių tautosaka, p. 237.

⁵⁶ Ten pat, p. 239.

⁵⁷ *J. Aidulis*. Min. veik., p. 184–185.

⁵⁸ *Elena Bradūnaitė-Aglinskienė*. Lietuvių liaudies dainos likimas Pensilvanijos kalnuose. – Aš išdainavau visas daineles. Sudarė ir parengė Danutė Krištopaitė, [kn.] 3. Vilnius, 1997, p. 65.

⁵⁹ *D. Sauka*. Lietuvių tautosaka, p. 249.

⁶⁰ *Jonas Aistis*. Milfordo gatvės elegijos. Vilnius, 1991, p. 204.

⁶¹ Lietuvių tautotyros žinių ir senienų rinkimo programa, p. 9.

⁶² P. Profesoriaus Schleicher'io laiškas Sekretoriui apie mokslinės kelionės į Lietuvą rezultatus. – Tautosakos darbai, [t.] VI–VII (XIII–XIV). Vilnius, 1997, p. 231. [Versta iš: *Sitzungsberrichte der Philosophisch-historischen Classe der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften*. Bd. IX. Jahrgang 1852. – Wien: K. K. Hof- und Staatsdruckerei, 1853. – S. 524–558. Vertė Raminta Gamziukaitė-Mažiulienė.]

⁶³ *Bente Gullveig Alver*. Ethical issues in folkloristic research. – *Studia Fennica Folkloristica*, I. Helsinki, 1992, p. 58–60.

⁶⁴ *Zenonas Slaviūnas*. Lietuvių liaudies dainuotojai. – Aš išdainavau visas daineles, [kn.] 2, p. 529.

⁶⁵ *Vilmos Voigt*. Ar labai tamsūs pasakojamosios tautosakos horizontai? – Tautosakos darbai, [t.] XIX (XXVI). Vilnius, 2003, p. 51.

Summary

The article contains a brief survey of establishing the status of the folk singer, as an informant, in the course of the folk song collection process, as well as discussing the most prominent tendencies in picturing the folk singer in Lithuanian folkloristics, and covering the possible perspectives of the future investigations.

Already the first folk song collectors paid special attention to the talented folk singers, yet the systematical recording of data related to the informants was established only in the folk song collections by brothers Juškas, taking deeper roots in Lithuanian folkloristics as late as in the first half of the 20th century. This was also a period of growing interest in the famous folk singers, who subsequently received exceptional attention in the second half of the 20th century, becoming the main subjects of essays and studies, while collections of their folklore and individual creativity were published as separate monographs. On the other hand, although today we have accumulated a hundred-years-old experience in folklore collection and publication, discussions regarding the quality and quantity of the recorded data related to the informants still seem to be quite relevant.

Personal portraits of the folk singers, as depicted by folklore literature, often seem to be overly idealized, thus bringing them closer to the similarly idealized classical folk songs, which have been recorded from them. As a rule, the personality of the folk singer tends to be regarded in terms of his/her repertoire, its genres and thematic variety, while priority is given to the older classical folk songs. By choosing such a perspective, the personal lives, characters and repertoires of the folk singers acquire certain uniformity: e.g., the hardships of the female ordeal, the stressful life of the daughter-in-law and her longing for her parents' home and her trouble-free maiden days seem to be the most frequent topics of the folk songs. Certainly, such descriptions clearly reflect one side of the lives and experiences of these folk singers, which can not be avoided just like the character and the mood of the songs themselves, being such as they were. But at the same time the folk singer's personal description loses greatly in authenticity, animation, even in scholarly impartiality, as the later, modern kinds of folklore tend to be disregarded, although constituting part of the continuous tradition.

If we are to deal with the folk singer's theme, certain more general investigations should be carried out first, in order to establish some "universal" type of the folk singer, if such appears to be possible. Questions related to the system of song memorization, to the relationship between the singer's life story and the repertoire should be discussed as well. Designing of the recording situation in general also demands careful reconsideration.

Gauta 2005-03-04